

A kötet címe mintha pontosan meghatározná tárgyát a négyszeres szóösszetétellel. Mintha. Mert ötszörös szóösszetétel lenne pontos, a magyar helyesírás szabályai ellen berzenkedő, egybeírt formában: *hasnyálmirigyráknapló*. Esterházy Péter utolsó, még életében megjelent könyve valóban napló, 2015. május 14., vasárnaptól 2016. március 2., szerdáig vezetve, s tárgya valóban a súlyos betegség: hasnyálmirigyrák, májattétellel. A mű lényege azonban mégsem itt keresendő. *Hasnyálmirigyráknaplóírás* (hatszoros szó-

Tarján Tamás 63

RÁ(K)OLVASÁS

Esterházy Péter:

Hasnyálmirigynapló

összetétel): elsősorban ez töltötte ki Esterházy idejét a jelzett két határdátum között (már amennyi időt a betegség, gyógykezelés, egyéb teendő, a megváltozott mindennapok családi és társadalmi kerete, a fogyó erő engedélyezett).

Hangsúly az *írás*on, mint a szerzőnél mindig. A nem vagy nehezen található szavak mégis-megtalálásán. A szón, a mondaton, mely célba veszi az alanyt, állítmányt. Az első bejegyzés egy bizonyos szóval és a szó szóval kezdődik: „Rák, ez jó kezdőszó, noha nem rögtön hangzott el, nem hamar, bár azt nem gondolnám, hogy kerültek az orvosok a szót. Sőt, én voltam, aki derűsen rákérdeztem”. Még ugyanez az első bekezdés kitér a napló műfajára („...nem vagyok [igazi] naplóíró. A naplóíró az időt ellenőrizné, a napot szeretné rögzíteni mindenestül. Engem mintha csak a baj tenne azzá”), s ami a szóval kezdődött, itt a mondattal – s egy mondat reflektálásával – fejeződik be: „Próbáltam, próbálok a bajt nyakon csípni. Mondatok igájába hajlítani. Mondatok igája – hát ilyenekből látszik a baj”.

Szükségszerű, hogy ami az 5. oldalon a szó irányából indult, a 238. oldalon a mondathoz érkeve vegyen búcsút saját szöveg-lététől, tegye bizonyossá kezdetben kétséges, alkalmi, cetliző, talányos és talán-os mivoltát (ezért a sok „mintha”, „gondolnám”, „volna” és az összes többi feltételes mód, *töprengő* mód). Tegye bizonyossá önmagát mint szöveget: „Most már soha nem leszek egyedül. H. mindig velem. A mindigét javítom örökkére. // Aludni volna jó, fél 1 van. Mégiscsak könyv lesz ezekből a füzetekből. Hol írtam erről? Leveleket a kiadónak? Mindegy. Most kezdem gépelni az eddigieket. Valahol le kell zárni, és persze írni tovább. Az elég jó utolsó mondat volna, hogy a mindigét javítom örökkére”. Esterházynál a *Hasnyálmirigynapló*ban (is) a nyelv az alfa és ómega. A szó és a mondat.

Az írói figyelem a betegséget, a *saját rákot*, a rák segédigéit és segédigéit olvassa, a naplóíró kéz az olvasatokat rögzíti. Az *olvassa* úgy értendő,

ahogy – egyik jelentésében – Esterházy (a foci pályán otthonos író) értette: a védekező csapat játékos a lehetőség szerint kiismerni igyekszik, „olvassa” az ellenfél támadójának cseles szándékát, s tőle telhetően meggátolja, kibekkeli azt. A könyvbeli ellenfél, a hasnyálmirigy nem gólrá: életre
64 tör. A krónikás megszemélyesíti támadóját, ami/aki paradox módon vele, a krónikással azonos, illetve az ő testének része. „Ha megvan a megszemélyesítés, nagyon el tud menni már” [a „személy” is, a toll is] – nyilatkozta a *Nincs pucér vallomás* címmel ellátott, az interneten hozzáférhető műhelyvallomásban Esterházy, a Szüts Miklós festőművésszel közösen alkotott, szintén hasnyálmirigy-kiindulású könyvtárgy kapcsán (*A bűnös*, 2015). A naplóban a megszemélyesítés első lépése a megnevezés. Így kapja a test hívatlan vendége – néhányat kiemelve a bizalmas-becéző szólításokból – a *Hasnyálka, édesem, Hasmika, Hasmi, Hasnya, mucsi, Mucinger, Muc-pic* („nevezem én már mindennek”), legvégül a rövidítéssé egyszerűsödött, de nem anonim hatású *H.* megnevezést.

Esterházy megtehetné, hogy indulatosan az ellenfél fejére olvassa a naplóírói rák-olvasást, egyben a napló részletes kórházi beszámolóival, szakszerű orvosi leírásaival (a hő- és kemokezelések, gyógyításfolyamatok, orvosságok nevének varázsigével: ráolvasással) megpróbálja elrettenteni a rettentő betolakodót. Ám a betolakodó – elég az iménti névsorra pillantani – nőként inkarnálódik, hölgytest a férfitestben, a maskulin test feminin testrésze. Nem lenne lovagias, ha az életrajzi énnel ez esetben szinte teljességgel azonos epikai én támadólag lépne fel. „Hasnyálka legyen egy dögös csaj” – dől el a megszemélyesítés esztétikuma és erotikuma már a 24. oldalon.

A női princípium egyfelől a betegséggel való összeolvadást, a jelen szövegkörnyezetben csak kissé morbid szexuális együttlétet (alkalmanként szinte a betegség-élvezetet) indukálja, menedékjogot biztosítva a szerzőnél menedékjogot sosem kérő, újfent nyomatékos stíluszínnek: az eredendően megokolt drasztikusabb kifejezéseknek. „Jut eszembe: áll a faszom, ez te vagy, édeske, vagy a szokásos, érdektelen reggeli merevedés? Hagyja csak, naccsaszony, ez csak húgymerev, nem a magácska iránti tisztelet”; „Milyen magányos lehet ott bent, bennem. Pedig nagy szex, olyan egyesülés, hogy nem lehet megmondani, hol volnék én, és hol ő. Miközben vagyok én, és van ő. *Énő*, talán ez lettem” – olvassuk, rá(k)olvasás-olvasók.

A női princípium által történő hasnyálmirigy-rák-megszemélyesítés prózapoétikai, napló-formáló másik, szintén jelentékeny – közvetett – hozadéka a szülőanya sűrű reanimálása a szövegtérben. Az épp elhunyt édesanya halhatatlan Esterházy-síratója *A szív segédigéi* volt (1985; nem feledhető „ellen-kidolgozása”, bár nem egészen az iménti könyv utolsó bejegyzésével ígért „MINDEZT MAJD MEGÍROM MÉG PONTOSABBAN IS” beváltása a *Semmi művészet*, 2008). Ezt az árnyat – az anya árnyát és a gyászmunka

regényének árnyát – visszahívni a fenyegető mostani árnyak közé: írói bátorság és bravúr, áthallás-sorozat, fájdalom-költészet a prózában.

A szülő-gyermek eggyé válás, egynek maradás másik aspektusa az én önmagán túl – egyszerre Élet és Halál felé – terjeszkedésének, kettős kötődésének-tapadásának törvényszerű bekövetkezése. Vissza- és 65 előre-út az időben. A *saját mama* jelzős szerkezet már 7. oldalon felbukkan. Egykor az édesanyát kellett átvernie a gyereknek, hogy lázmérőjét feldörzsölve iskolakerülésre jogosító betegséget szimuláljon. Ma pedig? „Lettem ezeket [az átveréseket] engedélyezni már vagy harmincöt éve a saját mamám”, és – még egy a sok példa sorából, melyben az anyamotívum társítja magához az apamotívumot is –: „Jó, hogy a Mami volt az anyám. Meg hogy a Fater az apám. Mázlista, aki vagyok. Akik vagyunk, négyen” (azaz a négy Esterházy fivér. Ők és a családtagok: a feleség, a gyerekek, a többiek – a néven nevezett, néha közeli betegtárs barátok ugyancsak – gyakorta ironikus bemutatásukban a remélt gyógyulás legfőbb energiaforrásai. Létük ugyanúgy egyszerre terápia, kúra és megpróbáltatás, mint amit a kórházi kezelés tartogat. Az anyamotívum általuk – alább Esterházy Péter egyik fia szavában – szintén előtérbe kerül: „Micu tegnap azt kérdezte, beszélgetsz-e a Mamával”. Mint oly sok szöveghelynek, ennek is torokszorítóan gazdag a mögöttes tartalma – hiszen a Mamával folytatott esetleges virtuális beszélgetés *A szív segédigéi* elsiratott, rég halott anyaalakjával folytatott beszélgetés, átkiáltás vagy átsuttogás a Styx fölött).

Az olvasás-tevékenység az írástevékenység fontos sarjasztója. Írás és olvasás versenyt fut egymással („Olvasni kell. Olvasás nélkül nem vagyok. Vagy nem én”). Főleg az 1996-ban elhunyt Harold Brodkey „halálnaplójának” német nyelvű kiadása jut döntő szerephez, sok citátummal: *Die Geschichte meines Todes*. Olvas mást is a krónikás („A betegség mint metafora” Susan Sontagját: „...aláhúzogattam. Majd kijegyzetelem”), esetleg csak vágyik valamit olvasni (például Virginia Woolftól a *Mrs. Dallowayt*). Olvas emlékezete memoritereiben (Kosztolányi Dezsőt, József Attilát, Tandori Dezsőt, másokat – nem mellékes, hogy kiket és tőlük éppen mely műveket, s mit ékel be vendégszövegként). Olvassa (olykor csak azértse olvassa) saját könyveit, lehangsúlyosabban a 2002-es *Javított kiadást* (vagyis az apamotívumnak a 2000-es *Harmonia caelestis* folytató másik regényét). Utóbbit részint bizonyos párhuzamok és megelőlegezettségek érdekében, részint a korrekció mint alkotásmód, a javítás mint tartalmi és formai igazság-becserkészés kedvéért.

A saját medrében egyenletesen, sok ide-oda utalással és asszociációval, indokolt ismétlésekkel és variációkkal haladó napló leginkább úgy az 45. és 85. oldal között tüzesedik át. Itt fonódik feszesebbre a Brodkey-szál, itt

mélyül el a Teremtővel kezdeményezett fohász-párbeszéd („Ne reménykedj, Uram [...], a legkevésbé sem vagyok dühös rád. Hogy átvértél vagy ilyesmi. Jól van ez a most, csak elég rossz”), itt pendül visszhangosat „az Egyszerű Blixen-változat”, s veszi fel a sebességet a „kovalens kötés” nyomán

66 a Jan Kovalens-történet. Az írással már az írás is versenyre kel, hiszen e két kezdeményen kívül (önálló formálódásra késznek mutatkozó művek a naplóban) még csak ezután indulnak koncentráltan *A bűnös* munkálatai. Esterházy mindemellett komoly erőfeszítéssel eleget tesz azoknak a nem mellékes, ám a betegségben épp lemondható feladatoknak is (a kilencven éves Kurtág György köszöntése – s már jóval a napló lezárása után és csupán hetekkel a vég előtt szintén ilyen volt a maga elmondta ünnepi könyvheti megnyitó beszéd), amelyeket erkölcsi kötelességének vél. Bár nem teljesen nyugodt írói lelkiismerete: „Fellépések, kis írások. Tegnapelőtt Végel-est, tegnap Bujdosó. És jó volt mind a kettő, jól is esett, de. Van egy de. Valahogy nem ezt kéne csinálnom, hanem blixenezni, jelentsen ez bármit is”. A *Hasnyálmirigy napló* a folyamatos tevékenységért, a létnek megőrző munkáért vívott küzdelem szakmai és morális hitvallásaként is olvasható. (Ki tudja, a családi indíttatáson kívül nem elsősorban az alma materből hozta-e ezt az útravalót Esterházy? „De szerettem a piaristákhoz járni! Más ember volnék a gimnázium nélkül, de nem akarnám rájuk tolni a felelősséget.”)

A pompás Kovalens-história körötti sűrűsödésekhöz hasonló csomópont nemigen akad, a szekvenciális szövegműködés folytán nem is nagyon akadhat (legfeljebb a befejezés futama, az utolsó húsz-harminc oldal, ám „kovalens” centrum nélkül). Felróható hibák? Egy utolsó, a betegséggel küzdve írt könyvben...? Vannak. Mégsem magunk fedezzük fel ezeket: az író előbb kapja rajta magát a könnyítettebb szófűzésen, poénkeresésen, s azonnali „lábjegyzettel” élet is veszi. „Mondatgyártás” – idegenkedik néha szavaitól. „Szimpla nyegleségnek” látja némely nyelvi-gondolati „vacakolását”. Az ismétléseket a kórházi mindennapok ismétlődéseinek naplózása miatt nem mindig kerülheti el, a „Marhaság” esetleg nem is az írás, hanem a szituáció, a beszorítottság, korlátozottság (ön)kritikája. E formajegyek, reflexiók a textus önelemzéseként, a leírtak távolságtartó szemléléseként épülnek a könyvbe, amelynek semmiképp sem a távolságtartás lehet fő erénye, lévén a tárgy: a hasnyálmirigy(rák) a lehető legközelebb ahhoz, aki naplózza. Benne, őbenne sarjad. Mégis hordoz a szöveg elemelkedő, felülemelkedő karaktert is.

A betegség és a kezelés testi megnyilvánulásait a magyar irodalomban szokatlan nyíltsággal feltérképező, a lelki folyamatokról férfiasan aprólékos figyelemmel hírt adó mű érzelmi amplitúdóját kordában tartja, hogy a könyvet még nem feltétlenül ígérő kezdetekkor már rendelkezik verbalizált, komoly célképpzettel. Ez konkrét és bizonytalan egyszerre. Esterházy írásművészete mindig nyitott, éber figyelemmel bírt a szó és a mondat galvanizálta

meglepetések (az élet meglepetései) iránt. Általában is egyik kulcsszava volt a szerzőnek már korábbról a *meglepetés*, kulcsképesége a meglepődés (és a meglepődés írói kiaknázása). A Marianna D. Birnbaum által készített második nagyinterjúban (*Az évek iszkolása*, 2015) ennek legmeglepőbb bonmot-ja ez: „Egy szó mint száz, meglehetősen meg volnék lepődve, ha 67 volna túlvilág”.

A *Hasnyálmirigynapló*ban az első szótól az utolsó mondatig meglepetések, meglepődések sorakoznak, vagyis olyan élmények, amelyek reflexiót kérnek, kommentárt követelnek, innovációt gerjesztenek, s amelyeknek „elkapása”, sőt akár csupán megfogalmazása korántsem könnyű. Eléggé meglepő, de mélyen igaz, amit írói szándékáról, a szöveg lehetőségeiről naplójába foglalt Esterházy. 2016. július 14-én H. kerekedett felül, halálba táncoltatta azt, aki neki neve(ke)t adott. Mégis a távozó a győztes, és hónapokkal távozása után sem mondhatunk (nagyobb távlat híján még nem mondhatunk?) okosabbat annál, mint amilyen szépet ő maga jegyzett fel 2015. június 21-én, vasárnap, a nyár első napján: „Hát mi itt a zsákmány (!)? Mit akarunk ábrázolni? Ne kerteljünk, mint mindig: az élet szépségét. Egyszeri, tüneményes stb. stb. voltát. Nem csinálni semmi *különöst*, mutatni az idő (az időm) múlását, és majd az kiadja. Vagy végre *külön* is meg kéne érteni valamit? Valami milyet, jelentőset, lényegit? Hát... meglepne”. (*Magvető Kiadó, Bp. 2016*)